

Humaniziranje globalizacije

dr. Vojan RUS

Porentova 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Skromni abstrakcionizem "neoliberalizma" ni bil sposoben, da precizno pojmovno izrazi večplastnost najnovejše globalizacije. Globalizacija se je začela že pred 500 leti z evropskimi kolonialnimi osvajanji vseh kontinentov in je od takrat kontinuiran svetovni proces, ki postaja vse bolj večplasten, večsmeren in vrednostno večznačen; njeni učinki so protislovni. Pomembni sestavini politične in etične globalizacije sta Organizacija Združenih narodov in njena deklaracija o človekovih pravicah.

Najnovejša globalizacija vsebuje izrazito nove pojave, kot so ogromen delež multinacionalnih družb v svetovnem gospodarstvu ter zelo povečana medijska, zabavno industrijska in internetska globalizacija. Ima pozitivne in negativne učinke. Pozitivni: hiter in masovni prenos najnovejših tehnologij v srednje in manj razvite države, akceleracija in racionalizacija ter ekonomizacija svetovnih gospodarskih tokov, boljša informiranost vsega človeštva in zato možnost več demokracije v človeštvu. Negativni: zelo povečan gospodarski prepad med razvitimi deželami in zelo povečane socialne razlike v vseh deželah; zato povečana nevarnost totalitarističnih in terorističnih teženj, nevarnost nižjevrstne "duhovne" uniformizacije vsega človeštva in upadanje ustvarjalnih sposobnosti v vsem človeštvu. Ta študija zagovarja nujnost demokratične in mirne, vendar odločne in sistematične humanizacije najnovejše globalizacije, ki je povsem izven humanega nadzora (Zbigniew Brzezinski). Glavni možni subjekt humanizacije najnovejše globalizacije je vseh 200 suverenih držav na globusu, na čelu z OZN. "Neoliberalizem" ni znal pokazati na fundamentalno razliko med humanim, reguliranim kapitalizmom in divjim kapitalizmom, ki bi bila zelo poučna za vse države. Poleg suverenih držav in OZN obstajajo tudi cilji, metode in instrumenti za humano, mirno, demokratično in odločno regulacijo globalizacije. Povsem brez osnove so trditve nehumanih ideologov "neoliberalizma", da uspešen gospodarski razvoj zahteva večje socialne razlike in uničuje evropske socialne države, ker zgodovinsko izkustvo dokazuje možnost plodne povezave razvoja in pravičnosti. Študija navaja nekaj možnih pravil in instrumentov humane regulacije najnovejše globalizacije. "Porabniška družba je sovražnik" (Jacques Cousteau), ker je porabniška družba sprevržen "svet vrednot", v katerem je človek samo vijak in samo objekt. Porabniški stil življenja je treba mirno, vendar odločno revolucionirati v kulturni stil življenja sodobnega človeštva: kulturni stil bolj ustreza naravi človeka in absorbira tudi pozitivno tradicijo vseh civilizacij/religij in filozofij. Človekove pravice OZN so že zgrajeni skupni moralno-vrednostni konsenz človeštva.

Ključne besede: zgodovina in kontradiktornost globalizacije, najnovejša globalizacija, revolucija potrošništva in kulturni stil človeštva, regulacija in humanizacija globalizacije, subjekti in instrumenti ter pravila regulacije, človekove pravice OZN, Brzezinski, Cousteau, tradicija, civilizacija

ABSTRACT

HUMANISATION OF GLOBALISATION

The modest abstractionism of "neoliberalism" has not been capable of producing an accurate definition of the multifaceted nature of the latest globalisation. Globalisation began as far back as 500 years ago with the colonial conquests of continents by Europeans; since then it has been an ongoing global process, and one that is becoming increasingly multifaceted, multidirectional and value-differentiated. Its effects have been contradictory. The two crucial vehicles of political and ethical globalisation have been the United Nations and its Human Rights Declaration. The latest globalisation has given rise to brand new phenomena, including a vast proportion of multinational companies flooding the world economy and the unprecedented global expansion of the media, entertainment industry and the internet. This new globalisation has had both positive and negative effects. The positive effects include: the fast and large-scale transfer of state-of-the-art technologies to medium- and less-developed countries; the acceleration and both rationalisation and economisation of global economic flows; and enhanced access to information, opening up opportunities for spreading democracy across the world. Negative effects include: an increasing economic gap between developed and undeveloped countries, which in turn exacerbates social differences within all countries; as a result, a growing risk of totalitarian and terrorist aspirations, the risk of a lower form of "spiritual" unification of humankind, and the risk that humankind's creative abilities may decline. This study endorses the necessity of a democratic and peaceful (yet resolute and systematic) humanisation of the latest globalisation, over which humankind has no control whatsoever (Zbigniew Brzezinski). The potential subjects of humanisation of the latest globalisation include all 200 sovereign countries on the globe, with the UN at the forefront. "Neoliberalism" has failed to identify the fundamental difference between humane, regulated capitalism and capitalism-gone-wild; all countries could learn a great deal from this. In addition to sovereign states and the UN, objectives, methods and instruments can be employed to regulate the newest globalisation in a humane, peaceful, democratic and resolute fashion. The claims of inhumane neoliberalist ideologues that successful economic development inevitably involves greater social differences and the destruction of the European welfare state, are completely groundless because history has taught us that a prolific link can be established between progress and fairness. "Consumer society is the enemy" (Jacques Cousteau) because consumer society is a perverted "world of values" in which the individual is nothing but a puppet and nothing but an object. The consumer lifestyle must be peacefully but resolutely revolutionised to convert it into a cultural lifestyle of contemporary man: a cultural lifestyle is more fitting to human nature as it absorbs the positive tradition of all civilisations, religions and philosophies. UN human rights represent an already-constructed moral consensus for humanity.

Key words: history and contradiction of globalisation, latest globalisation, revolutionisation of consumer society to convert it into a cultural lifestyle of humanity, regulation and humanisation of globalisation, subjects, instruments and rules of regulation, UN human rights, Brzezinski, Cousteau, tradition, civilisation

Ob orjaških valovih *najnovejše* ekonomske in medijske globalizacije se včasih čuti sodobna misel kot pritlikavec, ki se ne upa pogledati do vrhov valov, dotikajočih se neba. Ob izbruhih sodobnih gospodarskih in medijskih vulkanov se zdi, da njihovi valovi lahko, kot Atlantido, preplavijo ne samo male narode vsega sveta, ampak tudi tiste velike evropske narode, ki so še v prvi polovici 20. stoletja imeli carstva, obsegajoča ves svet ter največje moderne kulture.

Kot da so sodobno družboslovje in filozofija ter sodobni intelektualci obnemeli ob veličastni moči te globalizacije; tudi ob takih njenih oblikah, kot sta evropska integracija in tranzicija bivših "socialističnih dežel".

Kot da se ne upajo srečati z njeno celoto in bistvom, le s kakšnimi njenimi fragmenti. Zlasti se ne upajo srečati z vprašanjem: ali je možna *humanizacija* najnovejše globalizacije in *svetovna akcija* te humanizacije?

Kmalu bomo videli, da je strah sodobne misli pred globalizacijo enak vsakemu strahu, ker je skoraj vsak večji od resničnosti. Toda svetovna *akcija za humanizacijo najnovejše globalizacije* je neskončno težja od misli o njej: veliko je vprašanje, ali bo vse človeštvo zbralo moči za humaniziranje *najnovejše* gospodarske in medijske globalizacije ali pa bo ona preplavila človeštvo?!

1) Pojem globalizacije in njena zgodovina

Strah dela najnovejše misli (v zadnjih 20 letih) pred *najnovejšo* globalizacijo je strah te misli pred samo seboj. Ta misel (družboslovja, filozofije, medijev) je bila pod vplivom vladajoče "neoliberalistične" ideologije tako abstrakcionistično tenka in šibka, da je sama v sebi čutila nemoč, da se sooči s celoto in bistvom najnovejše globalizacije; zato jo je bilo strah misliti večplastno celoto globalizacije.

Profesionalna misel je tako prišla v paradoksalen položaj, da je bil njen del bolj šibak od celovitega in konkretnega mišljenja nekdanjih filozofov (Aristotel, Platon, Hegel, Marx, Masaryk, frankfurtska šola, katoliški personalizem) in sodobnih politikov in verskih voditeljev (Churchill, Roosevelt, Schumann, de Gaulle, Adenauer, Brandt, Gorbačov, antistalinistični politiki in intelektualci v Jugoslaviji v 50. in 60. letih, papeža Janez XXIII. in Janez Pavel II.).

Ker je "neoliberalistična" misel s svojimi skromnimi abstrakcionizmi le megleno odsevala (o tem kasneje podrobneje) le kakšne strani *najnovejše* globalizacije, je bila seveda nesposobna, da z jasno mrežo preciznih pojmov izrazi večplastnost najnovejše globalizacije, njeno mesto v svetovni zgodovini, se pravi njeno konkretnost, in praktične zgodovinske *izhode sodobnega človeštva* iz protislovij najnovejše globalizacije v realni optimalni smeri. Tega zamujenega posla se bomo poskušali lotiti tukaj, seveda le v uvodnih orisih (in ne tako sistematično kot bi bilo možno v kakšni debeli knjigi).

"Neoliberalistični" govor o najnovejši globalizaciji (o najnovejšem gospodarstvu, tržišču, večstrankarstvu) je popolnoma nezgodovinski. Ne vsebuje niti najmanjšega poskusa znanstveno kritično osvetliti dosedanje 500-letno zgodovino globalizacije, njeno večplastnost in divergentnost, njene pozitivne in negativne strani, da bi se sodobno človeštvo lahko kaj naučilo iz svoje lastne zgodovine. "Neoliberalizem" je torej popolnoma pozabil na nauk: historia docet (zgodovina uči) in ni znal povedati sodobnim narodom vzhodne, srednje, jugovzhodne Evrope, Azije, Afrike in Latinske Amerike, ki jih teži preplaviti najnovejša globalizacija, niti abecede zgodovine: kakšna je razlika med humanim reguliranim kapitalizmom (npr. v zahodni Evropi) in divjim kapitalizmom. Se pravi, da "neoliberalizem" ni bil sposoben dati narodom sveta niti najbolj elementarnih nasvetov, kaj je v njihovo korist in kaj nikakor ni.

Poskušajmo na zgodovinski osnovi utemeljiti *najsplošnejši pojem* globalizacije: v

globalizacijo spadajo vsi tisti človeški procesi, ki kontinuelno povezujejo v določenem času pomembne dele človeštva na vsej zemeljski krogli, na vsem globusu (=globalizacija). Taki procesi pa se začno že pred 500 leti, z evropskimi osvajanji vseh kontinentov, začenši s Kolumbovim odkritjem Amerike. Vse od takrat je globalizacija kontinuiran svetovni proces, ki sčasoma postane večplasten, večsmeren in vrednostno večznačen.

Začetne faze 500-letne zgodovine globalizacije teko od prvih začetkov svetovnega kolonialnega sistema, preko njegove izgradnje in njegove funkcije prvobitne akumulacije, preko graditve svetovnega industrijsko blagovnega tržišča v 19. stoletju do izgraditve svetovnega finančnega in investicijskega tržišča (do začetka 20. stoletja) ter z vzporedno graditvijo svetovne prometne mreže (predvsem pomorske) in svetovne komunikacijske mreže (telegraf, telefon, časopisje).

Že od začetkov so smeri in učinki globalizacije protislovni. Osvajanje kolonij omogoči velik dotok zlata in srebra iz Amerike, Azije in Afrike v Evropo, to intenzivno kopičenje denarja pa omogoči v Evropi zgraditev industrije, nagel razvoj znanosti, tehnike in šolstva: učinki so bili torej protislovni (trpljenje ljudi v kolonijah, propad etničnih skupin v Ameriki na eni strani - in na drugi strani razvoj industrije, kulture in znanosti, ki lahko koristijo vsemu človeštvu).

Nov pojav v svetovni zgodovini človeštva in globalizacije sta prva in druga svetovna vojna: vojna postane prvič v svetovni zgodovini globalna. Obe vojni sta nastali, ker so agresivne kapitalistične države, ki so zgodovinsko malce zaostale v osvajanju kolonij in sveta (v prvi svetovni vojni Antanta in v drugi Os Berlin-Rim-Tokio), hotele prerazdeliti do tedaj ustvarjena bogastva, svetovne vojne in politične pozicije.

Ker je kapitalistična globalizacija v prvih stoletjih zelo poglobila socialne razlike med sloji in narodi ter ogrozila mir vsega človeštva, so nastale že v 19. stoletju in v začetku 20. stoletja globalne politične strukture in gibanja, ki so poskušala v svetovnih merilih zmanjšati socialne razlike in odstraniti vojne nevarnosti, ki so torej poskušala delovati v nasprotni smeri kot negativne strani kapitalistične globalizacije (I., II., in III. Internacionala ter Društvo narodov po prvi svetovni vojni).

Čeprav so se krize pojavljale že prej v svetovnem kapitalističnem gospodarstvu, je imela silovit globalen značaj šele velika, svetovna gospodarska kriza v letih 1929-1934, ki je prizadela ne samo razvite kapitalistične dežele, ampak tudi vse kolonialne in polkolonialne dežele (zaradi silovitega padca cen poljedelskih proizvodov in surovin). Globalni odgovori na to krizo so bili trije in vsi nasprotni njej in obenem vsi trije medsebojno (delno) nasprotni: v razvitih deželah se pojavi težnja po demokratičnem reguliranju tržišča (Keynes, Roosevelt, švedska socialdemokracija); v drugih kapitalističnih deželah (Nemčija, Italija) poskušajo z iluzijo, da je izhod iz krize napadalni, totalitaristični, militaristični populizem (nacizem, fašizem), ki pripelje v drugo svetovno vojno; v kolonijah in polkolonijah se okrepijo nacionalna osvobodilna gibanja, ki po drugi svetovni vojni osvobodijo kolonije (npr. indijski Kongres).

Druga svetovna (= globalna) vojna 1939-1945 je samo nadaljevanje prve globalne vojne. Vendar se iz še strašnejše druge globalne vojne porodijo globalni odgovori nanjo, ki so še pozitivnejši kot po prvi svetovni vojni: formiranje svetovne antifašistične fronte; Atlantska listina s poudarjeno pravico vseh narodov sveta do samoodločbe, kar olajša osvobajanje vseh kolonij po drugi svetovni vojni; zgraditev Organizacije združenih narodov, ki kljub pomanjkljivostim naredi za očuvanje svetovnega miru več kot pokojno Društvo narodov, in sprejetje Deklaracije Združenih narodov o človekovih pravicah, ki so mnogo bogatejše kot pred 200 leti in ki predstavljajo prvo skupno jasno vrednostno filozofijo človeštva; ta pa je obenem pravno obvezna.

V toku 500-letne globalizacije dve religiji dobita globalni pomen: krščanske religije in muslimanstvo.

To je skrajno zgoščen pregled skupnih procesov vsega človeštva, tj. globalizacije, ki teče neprekinjeno od 15. stoletja do danes in ki do konca prve polovice 20. stoletja dobiva vse bolj večplasten in večsmeren karakter:

- gospodarska globalizacija (akumulacijska, blagovno tržna, finančna itd.)
- prometna in komunikacijska globalizacija
- znanstvena globalizacija
- mednarodna socialno-politična globalizacija
- mednarodna vojno-politična globalizacija
- mednarodna mirovna globalizacija
- mednarodna narodnoosvobodilna globalizacija
- mednarodna državnopravna globalizacija
- mednarodna vrednostno-pravna globalizacija
- verska globalizacija

Posamezne plasti globalizacije se prepletajo ali si nasprotujejo!

2. Sodobna in najnovejša globalizacija

Podobno, kot smo zgoraj, na osnovi zgodovinskih dejstev, precizirali pojem globalizacije in ga razčlenili v podpojme (vrste skupnega rodu), je v nadaljnji precizaciji pojma globalizacija nujno natančno razlikovati med *sodobno* in *najnovejšo* globalizacijo; seveda na osnovi najnovejših zgodovinskih dejstev. Tudi sodobna in najnovejša globalizacija imata iste podvrste, ki smo jih našteali zgoraj, vendar z novimi poudarki in razčlenitvami ter osamostalitvami.

K sodobni globalizaciji spadajo vse tiste oblike globalizacije, ki so še danes izrazite (eksplicitne) in izrazito delujoče: Združeni narodi, svetovna narodnoosvobodilna revolucija, Deklaracija človekovih pravic OZN, svetovni mir, socialna država, svetovni sindikati in II. Internacionala, krščanske in muslimanske cerkve ter najnovejša globalizacija s svojimi zelo številnimi plastmi (ali pa sestavine delujoče v drugi polovici 20. stoletja, ki so danes v glavnem propadle: svetovni stalinistični sistem). V sodobni globalizaciji pa kot implicitne ("skrite") delujejo tudi globalizacijske komponente, ki so delovale med 15. stoletjem in prvo polovico 20. stoletja in ki so se v sodobnosti vključile v druge oblike, npr. dve tako različni komponenti kot sta razlika med razvitimi in nerazvitimi deželami ter antifašistična koalicija.

Povsem jasna časovna in vsebinska ločnica med sodobno in tradicionalno globalizacijo je konec druge svetovne vojne, oziroma končana prva polovica 20. stoletja. Sodobna globalizacija se začne približno v drugi polovici 20. stoletja in njen zelo poseben del je najnovejša globalizacija, ki poteka v zadnjih dveh ali treh desetletjih 20. stoletja (približno v letih 1980-2000).

Najnovejša globalizacija je delno nadaljevanje globalizacije v prejšnjih stoletjih, vendar pa vsebuje nove izrazito specifične pojave in oblike: izjemno, zares ogromno se poveča delež gospodarskih multinacionalnih družb v celotnem svetovnem gospodarstvu in delež neposrednih tujih investicij v tuja nacionalna gospodarstva; nastane ogromen, nereguliran in kaotičen svetovni finančni trg, ki podreja tudi največje evropske države, še lažje vse manj razvite države sveta; zelo se poveča medijska, zabavno industrijska globalizacija ter internetsko-računalniška globalizacija; napaden je ves svetovni sistem humaniziranega in reguliranega kapitalizma (nemško in zahodno ter severnoevropsko "socialno tržno gospodarstvo", socialna država ter obe ti sestavini v manj razvitih deželah); zelo se povečajo socialne razlike med razvitimi in nerazvitimi državami ter socialne razlike znotraj vseh držav (razvitih in nerazvitih); začne se majati svetovni mir in zaščita naravnega okolja; zdi se, da je idejno povsem zmagal "neoliberalizem" (s

svojimi sestavinami, kot so formalizem, abstrakcionizem, naturalistični emotivizem in hedonizem ter antihumanistični nihilizem).

Sestavine te najnovejše globalizacije bomo obdelali v nekaj glavnih obrisih v naslednjih oddelkih. Tu pa le nekaj najbolj izrazitih značilnosti in okoliščin najnovejše globalizacije.

Z vidika znanstvenega, na zgodovini utemeljenega humanizma - uresničevanje polne človeške osebe in polne skupnosti - in z vidika (na tem zgodovinskem humanizmu) utemeljenega polnega, humanega liberalizma - vsebuje najnovejša globalizacija (od 1970/80 do danes) nekatere pozitivne in nekatere negativne sestavine, ki smo jih našli zgoraj.

Navajam samo neke njihove najbolj poudarjene pozitivne in negativne učinke na sodobno človeštvo.

Med *pozitivnimi* so: hiter in masoven prenos najnovejših tehnologij iz razvitih v srednje razvite in manj razvite države; akceleracija, delna racionalizacija in s tem ekonomizacija svetovnih in nacionalnih gospodarskih tokov; možne skupne koristi manj razvitih in razvitih dežel zaradi mednarodnih neposrednih investicij; hitrejši prenos vseh sodobnih znanstvenih dognanj in kulturnih vrednot; boljša informiranost vsega človeštva, zato možni večji delež racionalnih namesto mitičnih rezoniranj v širokih slojih in zato večje možnosti sodelovanja širokih slojev v nacionalnih in svetovnih demokratičnih procesih.

Med *negativnimi* so: nevarnost, da povečani prepad med razvitimi in nerazvitimi deželami in strah pred propadanjem srednjega sloja v razvitih deželah¹ podaljšata in razširita morje bede v nerazvitih deželah in frustracije v razvitih deželah in da to postane osnova za krepitev totalitarističnih in nacionalističnih teženj in da se v nerazvitih deželah še okrepe težnje k trajnemu terorizmu in totalitarizmu; povečana nevarnost (zaradi neobzdrane najnovejše kapitalistične globalizacije) svetovne ekološke, surovinske in prehranske katastrofe ter povečana nevarnost tretje svetovne vojne; možnost sovražnega prevzema nacionalnih gospodarskih enot; nevarnost nižjevrstne "duhovne" uniformizacije vsega človeštva - nevarnost svetovnega množičnega razosebljanja, upadanja svetovne ustvarjalnosti in duhovne kulture, duhovne različnosti in največjega bogastva človeštva: bogatih kultur vseh narodov globusa.

Nedvomna, preverjena dejstva govore, da je najnovejša globalizacija silovito povečala socialne prepeade v vsem človeštvu in seveda tudi med razvitimi in nerazvitimi deželami.

"Danes živimo na planetu, na katerem 'en svet' zamenjujeta 'dva svetova'. Zelo daleč od tega, da bi se zmanjšal, se je prepad glede dohodka po prebivalcu med industrijskimi in deželami v razvoju trikratno povečal med letom 1960 in 1990: od 5.700 dolarjev na 15.400 dolarjev. Danes je neto bogastvo 358 najbogatejših ljudi na svetu enako kot celotni dohodek najbolj siromašnih 45% svetovnega prebivalstva - 2,3 milijarde ljudi."²

Vendar: ker najnovejša globalizacija vsebuje tako pozitivne kot negativne sestavine in ker bi bila najbolj racionalna demokratična humanizacija najnovejše globalizacije, ta študija zagovarja model sicer odločne, toda demokratične, mirne humanizacije, ki pa zahteva ogromne napore vsega človeštva, skupaj z duhovno revolucijo in z novim, nepotrošniškim stilom življenja.

¹ Hans Peter Martin; Harald Schumann, *Pasti globalizacije*, Ljubljana, 1997, str. 18, 72, 73, 103, 104.

² Nathan Gardels (Editor), *The Changing Global Order*, James Gustav Speth, *Global Inequality: 358 Billionaires versus 2.3 Billion people*, p. 166, 167.

Možni subjekti take odločne humanizacije najnovejše globalizacije so v sodobnem človeštvu prisotni - okrog 200 suverenih držav, Organizacija združenih narodov in drugi potencialni subjekti svetovne akcije humanizacije (v smislu bistvenega omejevanja negativnih strani najnovejše globalizacije in vključevanja vseh njenih pozitivnih sestavin v nov stil življenja vsega človeštva). Toda vsi možni subjekti humanizacije najnovejše globalizacije so šele potencialni, vsi še spijo ali se šele počasi budijo: o možnosti njihove skupne globalne akcije v naslednjih oddelkih.

Duhovni pogoj svetovne akcije za humanizacijo najnovejše globalizacije je odstranjevanje največjih mitičnih predsodkov, ki so moč najnovejše globalizacije navidezno povzdignili do nebes, v vsemočno božanstvo; toda ta orjak je mnogo manjši, kot se zdi in kot nas o tem poskuša prepričati neznanstvena ideologija "neoliberalizma".

Notranji trgovini vseh dežel, se pravi nacionalnim ekonomijam, pripada še vedno okrog 70% njihove celotne trgovine. To seveda pomeni, da celo na ravni ekonomije in svetovne trgovine najnovejši mednarodni globalizaciji pripada šele okrog 30%; zato niti v ekonomiji ni največji orjak. Še mnogo manjši delež pripada najnovejši globalizaciji z vidika vseh kvalitete človeštva: v primerjavi z neizmernim kvalitativnim bogastvom vseh narodov sveta v njihovih kulturah (jezikih, vrednotah, umetnosti, etiki) je najnovejša globalizacija - z vso svojo uniformno zabavno industrijo - skromen siromaček.

Realne mere najnovejše globalizacije so torej povsem jasne. Njen varljivi videz orjaka, ki mu "neoliberalistična" misel ne vidi do vrha, nastaja iz dveh proizvajalcev tega videza.

Prvi izvor sta zabavna industrija (predvsem filmska, delujoča preko televizij) in reklama. Ti dve skupaj ustvarjata pri milijardah gledalcev, ki po napornem delu sedejo proti večeru pred televizijo, zmagovito iluzijo, da je porabništvo, kot kraljevska ideologija najnovejše globalizacije, popolnoma zmagalo v sodobnem človeštvu. Tako precej skromni 30-odstotni delež najnovejše globalizacije v svetovni ekonomiji (in še mnogo manjši delež v svetovni kulturi) v televizijah naraste v neizmerno močnega giganta, ki sam "nesporno" vlada nad vsem človeštvom, nad vsem globusom: videz "totalne globalizacije".

Drugi izvor absolutnega, božanskega videza najnovejše globalizacije je bolj intelektualno-ideološki (medtem ko je potrošništvo ideologija za množice, pismene in nepismene). To je absolutizirana teza Adama Smitha, ki jo absolutirajo številni družboslovci in novinarji ter politiki: tržišče je tista absolutna moč, ki naj bi s svojo čudežno roko postavila zagotovo vsako človeško stvar na pravo mesto in zato proč z vsako regulacijo tržišča: sprostiti popolnoma neomejeno in popolnoma stihijno tržišče (Smithu samemu je treba priznati, da ni tako zelo absolutiziral svobodnega tržišča, ker je smatral, da so zanj potrebne neke avtonomne predpostavke, npr. dobro delujoča država). Drugačna je formula Lionela Jospina, francoskega socialista in predsednika vlade: tržna ekonomija in netržna družba!

Ideologija "neoliberalizma" je prav tako trdo dogmatična, mitična, neznanstvena in nezgodovinska kot stalinistični etatizem. Neoliberalizem je naredil vseмогоčnega boga iz tržišča, (neo)-stalinizem iz partije / države: po prvem je absolutna moč, ki vse ve in vse zmore, tržišče, po drugem partija / država.

Preseneča popolna izguba zgodovinskega spomina, se pravi popolna odsotnost znanstvenosti pri ideologijah "neoliberalizma", saj ima človeštvo že sto let grenke izkušnje z družbeno nemočjo in težkimi posledicami "absolutno svobodnega", nereguliranega tržišča. "Popolnoma svobodno" tržišče je povzročilo v 19. in 20. stoletju vrsto gospodarskih kriz. Največja kriza v letih 1929-34 je bistveno pripomogla k vzponu fašizma/nacizma; ta je povzročil drugo svetovno vojno in v 30. letih služil kot glavno opravičilo za stalinistično diktaturo v ZSSR in v svetovnem komunističnem gibanju; iz

tega je nastal po letu 1945 svetovni stalinistični blok. Tako se je ponovno razodelo, da "popolna svoboda" kot razuzdanost in kaos ni človeška svoboda, ampak je kaos že po sebi nesvoboda in izvir drugih nesvobod.

Enako preseneča, da "neoliberalizem" ni sposoben logično sklepati niti iz današnjih težkih izkušenj najnovejše stihijne globalizacije, kot je šepava pot tranzicije skoraj vseh bivših "socialističnih dežel" (ki je marsikje zapadla celo v kaos, bedo množic ali tragično katastrofo, kot na ozemlju bivše Jugoslavije) in gospodarska kriza najbolj propulzivnih azijskih gospodarstev zaradi kaotičnega finančnega trga.

"Neoliberalizem" se ne zna naučiti ničesar niti iz pozitivnih zgodovinskih izkušenj kapitalizma, iz niza uspešnih demokratičnih regulacij kot so Keynesove koncepcije, Rooseveltov New Deal, antimonopolistični zakoni Theodorja Roosevelta in še zlasti "socialno tržno gospodarstvo" v vsej zahodni Evropi v drugi polovici 20. stoletja. Ta zahodnoevropska politika demokratičnega in tržišču prijaznega reguliranja je za celih 40 let zagotovila socialni in mednacionalni mir in s tem stabilno tržišče ter gospodarski napredek. Kaotično in stihijno gibanje najnovejše globalizacije in ideološki zagovorniki "popolne svobode" (v smislu kaosa) poskušajo uničiti evropsko "socialno tržno gospodarstvo" in zato je to ena najpomembnejših sodobnih družbenih bitk.

Bilo bi krivično, če bi stampeu najnovejše globalizacije prišili vzdevek "amerikanizacija". Primeri obeh Rooseveltov in tudi Clintona dokazujejo, da je realistično anglosaksonsko mišljenje sposobno premagati dogmo "absolutne svobode", ki je izenačena s kaosom. Zgoraj smo dali prepričljive dokaze, da je demokratična regulacija bistvena garancija največje svobode.

Znani in preizkušeni so tudi instrumenti demokratične in tržišču prijazne regulacije: politika obrestne mere, davki, proračun, socialna in gospodarska politika, ki so potrjeni v demokratično izvoljenih parlamentih. Take politike si niso izmislili "komunisti", ampak realistični in humani zahodni ljudje, kot so severnoevropski socialdemokrati, krščanski demokrati, celo "liberalci" (kot je bil zahodnonemški povojni minister Erhard) in ameriški "liberalci" (ki so dejansko socialdemokrati, samo to ime v ZDA ni popularno) ter Masaryk že na začetku 20. stoletja.³

Bistvena sestavina stampea najnovejše globalizacije ni samo profit (ki ga kot spodbudo priznava tudi ta študija), ali povprečno visok profit, ampak maksimalni profit, osvobojen vseh obveznosti do družbe kot celote. Težnja k maksimalnemu profitu je eno od gonil najnovejše globalizacije; ta težnja pa je bila bistven del kaosa, ki je pripeljal do prve svetovne vojne, velike gospodarske krize, do druge svetovne vojne, do vseh mogočih diktatur in terorizmov.

Ta študija temelji na odločnem stališču, da z nasiljem, terorjem in diktaturami ni mogoče razreševati težkih problemov najnovejše globalizacije, da je za to razreševanje potrebno kvalitetno mišljenje in delovanje v demokratični obliki. Težnje k maksimalnemu profitu ni mogoče spodbudno kultivirati z administrativnim določanjem stopnje profita, zelo učinkovito pa s progresivnimi davki na zelo visoke stopnje profita, na luksuzno porabo, na razdeljeni (nereinvestirani) profit.

3. Demokratična regulacija najnovejše globalizacije in njeni nosilci

Možnosti za učinkovito humano, demokratično in tržišču prijazno regulacijo najnovejše globalizacije obstajajo. Obstajajo preizkušene metode, cilji in instrumenti ter

³ T. G. Masaryk, *Nová Evropa*, Doplněk, Brno, 1994, s. 110, 185, 186; *Světová revoluce, Čin a orbis*, v Praze, 1925, s. 209-215, 408, 417, 448, 449, 533, 557, 568, 591.

možni nosilci take regulacije, samo povezati jih je treba v sistematsko svetovno politiko.

Utemeljenost take svetovne regulacije je v tem, da se kapitalizem - potem ko je že dosegel v severni in vzhodni Evropi humano obliko - v najnovejši globalizaciji delno vrača zgodovinsko nazaj, retrogardno, da kaže zopet nekatere stare nehumane in nenadzorovane težnje.

O tem pravi visoki funkcionar OZN James Gustave Speth:

"Če se bodo nadaljevali sedanji trendi in če ne bodo hitro izboljšani, se bodo ekonomske razlike spremenile iz nepravilnih v nehumane, iz nesprejemljivih v neznosne".

"Drugi mit glasi, da so zgodnje faze ekonomskega razvoja neizbežno povezane s povečano neenakostjo v dani deželi. Vendar ni nobenega železnega razvojnega zakona, ki bi tako deloval".

"Pravični razvoj ni samo abstraktni ideal, ampak je delujoče prisoten - in je možen tudi v realnem svetu: Japonska, Hongkong, Indonezija, Malezija, Republika Koreja in Singapur imajo nagli razvoj in relativno nizko neenakost."

"Odkar je ekonomski razvoj sredstvo in humani razvoj cilj, je kvaliteta ekonomske rasti enako pomembna kot njena kvantiteta. V nasprotnem primeru je lahko ekonomska rast brez novega zaposlovanja, namesto da ga ustvarja; je lahko brezobzirna namesto pravična; je lahko nedemokratska namesto sodelovalna; je lahko izkoreninjena iz okolja namesto njemu kulturno prijazna; je lahko uničujoča za prihodnost namesto okoljsko zdrava."⁴

Čeprav je medtem prišlo do krize azijskih propulzivnih gospodarstev, ki ima predvsem izvor v svetovnem finančnem kaosu (seveda so tudi drugi vzroki, zlasti sedaj vidni pri Indoneziji, kot korupcija, nepotizem in klientelizem), zgornje trditve Spetha glede azijskih držav v glavnem držijo: večina naštetih so dosegle precejšnjo ekonomsko raven in uresničile tudi precej enakosti, vsaj za azijske razmere.

Še bolj pa je poučen primer relativno najrazvitejših evropskih gospodarstev (Švedska, Danska, Švica, Francija, Nemčija), ki so dosegle enak ali celo višji povprečen dohodek na prebivalca kot ZDA in ki so obenem uresničile precej socialne pravičnosti.

Zato so povsem brez osnove trditve ideologov nehumanosti najnovejše globalizacije, da uspešen gospodarski razvoj zahteva odpravo socialne pravičnosti in ustreznega reguliranja. Povsem možno je, da je v kakšni deželi reguliranje ponekod pretirano, da je potrebna konkretna liberalizacija in deregulacija. Toda to nima nobene zveze z neoliberalistično trditvijo, da je treba odpraviti vsako socialno pravičnost in vsako reguliranje!

Socialna država je lahko kje malce pretirana in malce zbirokratizirana: tedaj ji je nujno najti pravo mero in jo reformirati, modernizirati.⁵ Toda pojavi birokratizma so prav povsod, ideologija "neoliberalizma" jih očita samo na socialnem področju. Nujen je sklep, da je manjše zlo nekaj birokratizma, kot popolno uničenje socialne države in socialne pravičnosti!⁶

Ena najbolj nevarnih teženj "neoliberalizma" glasi, da je treba "v interesu hitrega gospodarskega razvoja" odstraniti suverenost narodov in držav. Prav sodobne države, ki jih je že blizu 200 in ki pokrivajo skoraj ves globus, so glavni členi svetovne mreže, ki lahko humano regulira najnovejšo globalizacijo. Države imajo že po definiciji, ki jo priznajo vse velike in srednje sile, največjo moč, da sprejemajo in na svojem ozemlju

⁴ James Gustave Speth, *Global Inequality: 358 Billionaires versus 3.3 Billion People, The Changing Global Order*, Malden, USA, 1997, p. 167.

⁵ Uspešne reforme socialne sta izvedli Nizozemska in Danska.

⁶ Vsa pooblastila upravljanja implicirajo možnost pojavov birokratizma.

odločno, če treba tudi s sankcijami, izvajajo politiko, ki je v interesu njihovega prebivalstva in narodov. Torej vse države globusa najlažje izvajajo sistematično svetovno politiko regulacije in humanizacije najnovejše globalizacije. Namesto dosedanjih nasilnih ali celo terorističnih protestov zoper najnovejšo globalizacijo (ki so enako nesmiselni in neučinkoviti kot davno ludistično razbijanje strojev), se v obliki političnih strank, sindikatov in civilnih združenj najlažje v okviru vseh držav organizirajo široka in kvalitetna gibanja za humanizacijo najnovejše globalizacije, ki obenem lahko najbolj neposredno podpro tako politiko svojih držav. Poleg tega imajo suverene države posebno legitimiteto nastopati proti nehumanim in nekulturnim stranem najnovejše globalizacije, ker skoraj vse države predstavljajo narode, ki so nosilci najbolj večplastne in najbolj bogate kulture; njo je treba - da bi ostalo v svetu čimveč kreativnih kulturnih centrov - braniti pred tistimi učinki medijske porabniške globalizacije, ki objektivno deluje v smeri nivelizacije in osiromašenja raznolikosti svetovnih etničnih kultur.

Ker najnovejši globalizacijski kapital deluje izrazito mednarodno, svetovno, se tudi glavni subjekti regulacije in humanizacije te globalizacije morajo neizbežno organizirati internacionalno, globalno; predvsem pod vodstvom OZN. Države sveta, ki so sicer v vsoti veliko večja moč kot najnovejša globalizacija, so naproti njej ostale skoraj nemočne, ker niso bile povezane mednarodno, globalno. Mednarodni kapital sodobne globalizacije je zelo gibljiv in zlahka izigrava nepovezane države. Če kapital začuti, da so v neki drugi državi zanj ugodnejši pogoji, preskoči vanjo, in država, ki je hotela pošteno varovati socialno pravičnost in okolje, ostane praznih rok.⁷ Zato bo najnovejšo globalizacijo možno regulirati in humanizirati šele, ko bodo skoraj vse države sprejele ista pravila igre in se jih držale; to pa naredi najlažje pod vodstvom OZN.

V naslednjem navajam - seveda brez vsake težnje po sistematizaciji ali celo izčrpnosti, le v cilju ilustracije - nekaj možnih pravil reguliranja najnovejše globalizacije:

- Sistematična svetovna akcija za novi, kulturni stil življenja človeštva (o tem kasneje).

- Najodločneje se velja upirati težnjam po odpravljanju suverenosti narodov in držav. Če jim je v korist (kot npr. v Evropski uniji), lahko nacionalne države odstopijo delček svoje suverenosti; ohraniti pa morajo bistvo samostojnosti in suverenosti, da bi lahko aktivno, na svojih tleh, vplivale na reguliranje globalizacije.

- Države lahko odstopijo delce svoje suverenosti zaradi skupnega tržišča, glede mednarodne varnosti, glede zelo integriranega svetovnega čuvanja naravnega okolja - nikoli pa nobena država ne more odstopiti od polne suverenosti svoje politike glede šolstva, znanosti, duhovne kulture, celotne notranje politike, nacionalne televizije, ker se na teh področjih oblikuje duhovna samostojnost, ki je izvir suverenosti in tudi samostojnega sodelovanja v reguliranju najnovejše globalizacije.

- Davčna politika (kot demokratično upravljanje gospodarskega razvoja) mora biti v svetu vsem državam v glavnih okvirih skupna. Oprostitve podjetniških davkov so možne za nova domača ali tuja podjetja le za nekaj prvih let novih investicij. Kasneje se razlike med temi davki v posamičnih državah lahko gibljejo v nekih določenih razponih, ne smejo pa se spustiti pod določeni minimum, npr. 20%.

- Skupna politika vseh držav glede podjetniških kapitalskih dobičkov lahko, kot spodbudo za vlaganja, predvidi možnost precej velikih razlik med profitnimi stopnjami različnih podjetij. Pri izjemno visokih profitnih stopnjah nastopi progresivno obdavčenje.

- Mednarodna kontrola OZN glede izvajanja socialne in ekološke politike v vsem svetu.

⁷ Hans Peter Martin, Harald Schumann, op. cit., str. 14, 103, 110, 112, 113, 119.

- Močno povišani davki na luksuzne proizvode in storitve (Martin-Schumann).⁸
- Obdavčitev izkoriščanja naravnih zalog (Martin-Schumann).⁹
- Davek na trgovino z devizami in posojili (James Tobin).
- OZN sprejme skupna pravila gospodarskega obnašanja in ustrezne sankcije.
- Pri Generalni skupščini OZN se ustanovi Svetovna konferenca sindikatov.
- Politika ne sme biti podrejena globalizaciji, ampak je njen avtonomni regulator.

4. "Porabniška družba je sovražnik" (Jacques Cousteau)¹⁰

Zgornje besede Cousteauja, prijatelja človeštva in narave, utemeljeno napovedujejo neizprosni boj porabniški družbi, ker ta najbolj duhovno in vrednostno ovekovečuje najnovejšo globalizacijo in ker onemogoča avtonomno stališče posameznika in družbe za bistveno polnejši, lepši stil življenja, kot ga diktira globalizacija. Gre za to, da tržnost ne obvlada s celotnim družbenim življenjem in vrednotenjem, ampak ekonomska tržnost postane samo sredstvo humane družbe (Lionel Jospin).

Porabniška družba je "ustvarila" sprevržen svet vrednot, v katerem "zlata" mreža in kletka predmetov čutnih, hitrih in lahkih užitkov nevidno zasužnjuje posameznika in množice s tem, da so vsi ti užitki substituti za glavne vrednote osebnosti in družbe. Velik kup predmetov čutnih užitkov ustvarja v posamezniku iluzijo, da je družbeno uveljavljen in uspešen; lastni avtomobil mu daje občutek družbene gotovosti in moči; neaktivno gledanje televizije po več ur mu daje iluzijo, da je kulturno in duhovno zelo dejaven; sodoživljanje površnih junakov televizijskih filmov mu ustvarja iluzijo, da on sam uresničuje v družbi vlogo tistih hrabrih in pravičnih igralcev; pasivno gledanje športnih tekem na televiziji ali na tribunah športnih igrišč mu ustvarja iluzijo, da on sam prispeva k uspehu nacije ali mesta; gledanje težkih prizorov iz dežel siromaščine in vojn mu daje iluzijo, da on dovolj sočustvuje z vesoljnim človeštvom.

V nevidni mreži porabniške družbe se torej množično dogaja razosebljanje, osiromašenje osebnosti in njeno uniformiranje na zelo nizki "duhovni" ravni¹¹ ter propadanje ustvarjalnosti človeštva. Zato je utemeljen naslednji sklep Brzezinskega:

"Globalni pomen zahodnega političnega sporočila lahko izniči naraščajoča prizadevanja razvitega sveta, da bi v notranjo vsebino liberalne demokracije vnesel življenjski slog, ki ga imenujem permisivno izobilje. Dajanje prednosti individualnemu zadovoljevanju potreb... ustvarja pogoje, v katerih skoraj nimamo več nadzora nad dinamiko potrošniških potreb, želja in eksperimentiranjem s samim seboj. Na drugi strani pa večino ljudi izven bogatega Zahoda še vedno pesti osnovna skrb za preživetje, ne pa potrošnja ... Zastavlja se vprašanje, ali lahko globalna sila, ki je ne vodijo globalno relevantne vrednote, svojo dominacijo zadrži za dalj časa ... Če ne bo prišlo do zavestnih prizadevanj za ponovno vzpostavitev nekaterih moralnih kriterijev za izvajanje samonadzora nad zadovoljevanjem potreb, utegne biti obdobje ameriške premoči kratko, kljub temu, da trenutno ni videti nobenih očitnih tveganj".¹²

Ta sijajni tekst Brzezinskega je seveda povsem komplementaren s formulacijo Cousteauja (porabništvo je sovražnik). Gre namreč za to, da porabniškega stila življenja ni možno "reformirati" tako, da bi ga npr. 70% ohranili in 30% reformirali, ampak ga je

⁸ Martin - Schumann, op. cit. str. 235.

⁹ Martin - Schumann, op. cit. str. 235.

¹⁰ Nathan Gardels (Editor), op. cit., Jacques Cousteau, Consumer Society is the Enemy, p. 149.

¹¹ Erich Fromm, Zdravo društvo, Zagreb, 1986, str. 88-127.

¹² Zbigniew Brzezinski, Izven nadzora - globalno vrenje na pragu 21. stoletja, Ljubljana, 1995, str. 11, 12.

treba iz temelja spremeniti, ker je gnil njegov temelj in cilj: spremeniti človeka v povsem *pasivnega* uživalca čutnih predmetov. Ta temeljito zgrešeni cilj porabniškega stila je treba mirno, kulturno, demokratično, toda odločno revolucionirati v *bistveno* drugačen stil - v *kulturni stil* življenja, ki je humano bistveno višji.

Kulturnega stila pa nikakor ne razumemo kot askeze, kot odrekanja materialnim predmetom in proizvodom, nikakor kot odrekanje od želja, interesov, užitkov. Tu je edina majhna pripomba na tekst Brzezinskega: ne gre samo za to, da namesto permisivnega uživanja vzpostavimo samonadzor. Res zahteva kulturni stil nekaj več samonadzora kot porabniški; vendar to ni vsa razlika niti glavna razlika.

Gre namreč za to, da kulturni stil bistveno bolj ustreza človekovi naravi kot porabniški stil; da kulturni stil nudi več vrednot kot porabniški; da kulturni stil omogoča polnejše, lepše življenje posameznika in skupine; da kulturni stil intenzivira tudi večino tistih porabniških užitkov, ki so v porabništvu napihnjani čez vsako človeško mero in zato škodljivi; da kulturni stil ustvarja več pogojev človeške aktivnosti in da ustvarja bolj aktivnega človeka kot porabništvo, ki v prostem času oblikuje povsem pasivnega človeka. Kulturni stil ni uničevanje želja, potreb, užitkov, ampak je njihovo izbiranje, intenziviranje ter prestrukturiranje.

Da bi ilustriral realno možnost premika običajnih ljudi iz porabniškega stila v prestrukturacijo kulturnega stila, navajam preprost primer: povprečni slehernik v razviti deželi sedi v soboto ali nedeljo že tretjo uro pred televizijo, v zaprtem prostoru je malce depresiven, zato se baše s preveč hrane in ne izbira več TV programov. Prestrukturiranje pa bi bilo videti takole: po eni uri gledanja TV obuje sprehajalne copate in gre za urico sprehoda na bližnje jesenske ali pomladne gričke: ko se vrne, bo v hrani gotovo bolj užival in zbistren bo celo izbiral med TV programi (da sploh ne omenim, kako je enourni gor in dol po hribočkah ugodno vplival na njegovo srce, ožilje in prostato, mesta glavnih obolenosti v razvitem svetu). Res pa je, da bo slehernik ta premik iz enega v drug stil življenja verjetneje naredil sam, če so ga že kot otroka doma, v šoli, cerkvi ali športnem društvu navadili na sprehode v naravi. Ta prijetna navada, ki je bistven in trajen del njegovega samonadzora, ni nič strašnega, nič asketskega, nič svetniškega; je pa del njegovega *kultiviranega bistva*, del njegove *kulture*; nič več in nič manj.

Revolucija iz porabniškega v kulturni stil življenja je lahko samo mirna, ker gre za graditev kulture namesto nižjih vrednot v vsej družbi. Ta revolucija vrednot zahteva kvalitetnejšo akcijo, kot je porabniška, in zato ta akcija očitno ne more biti teror ali diktatura, ampak je lahko le demokratično-vzgojna in demokratično politična.

Toda prehod iz porabniškega v kulturni stil je možen samo kot temeljita revolucija vse sodobne družbe zato, ker je porabniški stil že zajel in prežehl vsot družbo razvitih in srednje razvitih dežel in znatnega (manjšega) dela nerazvitih dežel. Nujna je torej temeljita sprememba stila življenja velikega, dodelnega dela sodobnega človeštva.

Ta velika sprememba pa je lahko učinkovita samo, če je vodena sistematično s strani vodilnih organov družbe: države, vlad, političnih strank, celotnih izobraževalnih sistemov, cerkev, civilnih združenj.

Če bo porabniški stil ostal še stoletja nespremenjeno vladajoč v vsej razviti, srednje razviti in delu nerazvite družbe, bi z lahkoto napovedali, da bodo v tej duhovni sladki "smrti" otopele bistvene človeške lastnosti: samostojno mišljenje, ustvarjalnost, čustvovanje, domišljija ter zdrava telesnost. Tako je približno propadel stari Rim in o nečem podobnem govori tudi Brzezinski: to je resen motiv in razlog za kulturni stil.

Seveda pa lahko udobno porabništvo v naslednjih desetletjih ali stoletjih prekinejo tudi vojne ali okoljske katastrofe ali pomanjkanje surovin. Take spremembe pa bodo razvite in srednje razvite dežele ali vse človeštvo lažje obvladali z že izdelanim ekono-mičnim kulturnim stilom. Polovica (ali več) siromašnega človeštva bo lažje prenašala

razviti svet, če bo v njem videla kulturni stil namesto arogantnega porabništva.

Bogat zgodovinsko kulturni živi "material" za kulturni stil v človeštvu še živi. Zato ni treba izmišljati nič presenetljivo novega - razen odločitve v vodilnih strukturah sodobnega človeštva, da združeno in sistematično gradijo novi, *kulturni stil človeštva* in njegovega življenja.

Zlasti v manjših evropskih narodih je bil moderni kulturni stil, prilagojen urbanim pogojem (poljedelstvo je imelo svoj kulturni stil že tisočletja prej), precej uveljavljen že v 19. stoletju in v prvi polovici 20. stoletja. V Češki, Sloveniji, Avstriji, Švici so že takrat aktivno živela amaterska kulturna društva (čitalnice, pevski zbori, dramska društva) in amaterska telesnovzgojna društva (Sokol, Orel, planinske organizacije), marsikje po Evropi so bila številna delavska športna in kulturna društva. Danska je danes primer precej razvitega kulturnega življenja v ekonomsko visoko razviti deželi - dokaz o neresničnosti teze, da amaterska kultura v visoko razvitih pogojih nujno zamira. Seveda pa ob novi tehniki dobi še nove oblike.

Kot smo ilustrativno nakazali, za stotine milijonov posameznikov v razvitih, srednje razvitih deželah in za številne skupine v nerazvitih deželah prehod iz potrošniškega v kulturni stil ni boleč niti dramatičen. Glavna težava je drugje: kdaj bodo politična in družbena vodstva sodobnih držav toliko zrela, da bodo lahko skupaj zgradila in uresničevala politiko kulturno-vrednostnega prevrata, kdaj bo taka politika (ki seveda vključuje tudi bolj ekonomično ekonomijo, bistveno večjo skrb za naravno okolje) zmagala v teh državnih in družbenih vodstvih vsaj načelno? Izkušnje zadnjih desetletij razodevajo, da sodobna država in družbena vodstva niso sposobna razrešiti niti zgolj srednje zahtevnega problema, kot sta zaščita okolja ali razorožitev.

Največji razvojni problem človeštva so sedaj *politika, družboslovje in inteligenca*, ker so te ključne skupine zadremale na toplem, prijetnem soncu skoraj brezkonfliktne porabniške družbe in dremajo že kakšnih 40 let; zato niso rešili niti problema okolja.

Sodobni politiki, družboslovci in intelektualci niso avtokrati (vsaj v večini ne), se pa tudi prav nič ne vzemirjajo, ali reka v bližini raste ali upada (za to so skrbeli faraoni),¹³ ampak delujejo le, kadar kakšna zadeva zelo močno potrkna na "šalter". Ne *predvidevajo prihodnjih* zaostretev družbenih problemov in ne poskušajo že *vneprej* nanje vplivati. Glede tega močno zaostajajo za državniki, kot so bili Roosevelt, Churchill, Adenauer, de Gaulle, Schumann, Brandt pa tudi Deng Xiao Ping, Gorbačov, Tito in Hošiminh. Prva dva sta pravočasno napisala Atlantsko listino in skrbela za pravočasno ustanovitev Združenih narodov; naslednji štirje so pravočasno predvideli, da je treba graditi Evropsko unijo; za zadnje štiri pa že vemo (Deng Xiao Ping je najbolj zaslužen za sodobni gospodarski napredek Kitajske, ker je vedel, da mora Kitajska misliti z lastno glavo; saj ni važno, kakšna je barva mačka, ki bo dobro lovil miši; lahko je tudi pisana).

Sodobna politika, družboslovje in intelektualci se v večini zelo lahkotno obnašajo do največjih globalnih problemov človeštva, kot so: najnovejša globalizacija je "brez nadzora" (Brezekinski), ogromni kupi uničujočega orožja, morje ekonomske bede in ogroženost okolja; kolikor njih vse to manj skrbi, toliko bolj lahko skrbi resne ljudi.

Svetovna situacija je zavoljo te brezskrbnosti precej podobna tisti pred prvo svetovno vojno, ko sta v Evropi in svetu sto let (od konca Napoleonovih vojn) vladala

¹³ "Reče torej faraon Jožefu: V sanjah svojih, glej, sem stal na bregu Nila. In glej, iz reke stopa sedem krav, debelih in lepih. Nato, glej, pride sedem drugih krav ... suhih in zelo grdih ... To naj stori stori faraon in postavi naj oblastnike tej deželi ... Oni naj zbere vse žito dobrih let ... In ta živež bodi v zalogo deželi za tistih sedem let lakote, ki bode v deželi egiptovski ..." (I. Mojzesova, pogl. 41, 1-57).

določena stabilnost in napredek (vojne so bile majhne, lokalne, rutinske: avstrijsko-pruska, francosko-nemška, kakšna balkanska). Toda tej stoletni brezskrbnosti (dvorskim balom, sprejemom, paradam) je sledilo kar šest globalnih izbruhov zapovrstjo: prva in druga svetovna vojna, velika kriza, fašizem, stalinizem in antikolonialna revolucija.

Kot so takrat sto let zatiskali oči pred nevidnimi nakopičenimi družbenimi "eksplozivni", tako jih zatiskajo zadnjih 30 let zaradi stabilnosti razvitega kapitalizma in sedaj še poraza stalinizma. Toda sedaj je to manj odgovorno, ker vsi vemo, kje so globalni vulkanski problemi, ki lahko globalno izbruhnejo: beda, orožje, okolje, globalizacija. Glede orožja je vidno globalno nazadovanje po globalnem napredovanju. Zlasti po zaslugi Gorbačova se je svet glede miru in razorožitve povzpел na prelomu 80. in 90. let na najvišjo točko; potem sledi določeno nazadovanje, ki pa ni obetavno. Tretja svetovna vojna lahko izbruhne ob sedanjih veliki oborožitvi, četudi danes nobena velesila ne načrtuje vojaškega osvajanja sveta. Kot leta 1914, se lahko začne veliki vojni spopad že ob majhni ali srednji napetosti, zaradi verižne reakcije niza slučajnostnih, lahkotnih odločitev. Nevarnost spopada se je npr. približala, ko so velike države z vojno silo naglo zasedale leta 1999 Kosovo; o tem govori izjava Kennetha Allarda, polkovnika ameriške vojske in profesorja varnostnih ved.¹⁴

Paradoks sedanje vladavine porabniške družbe, nehumane globalizacije in "neoliberalizma" je v tem, da glede humane kritičnosti do teh globalnih odtujitev večina sodobnih političnih strank (tudi "levih", kot so socialdemokrati) in sodobnih vlad (v razvitih in srednje razvitih deželah) precej zaostaja za vodstvom katoliške cerkve, v liku papeža Janeza Pavla II. To pa je tudi velik nauk glede odnosa do tradicije, ki jo sodobni "liberalci" in "levičarji" totalno zametujejo, ker mislijo, da so s tem bolj "liberalni", in ker ne vidijo, da so v tradiciji živi številni izvori humane svobode (o tem bi jih lahko prepričalo pozorno branje krščanskih evangelijev: njihovih stališč glede človeške osebe, vesti in socialnosti).

Povsem utemeljeno je stališče Janeza Pavla II. v encikliki "Centesimus Annus": "Ekonomske sistem sam po sebi še ne vsebuje kriterijev za pravilno razlikovanje med novimi in višjimi oblikami zadovoljevanja človekovih potreb ter umetnimi novimi potrebami, ki onemogočajo razvoj v zrelo osebnost ... Celo odločitev, da bomo v nekaj vložili denar, v nekaj drugega pa ne, v neki proizvodni sektor da, v drugega pa ne, mora vedno biti stvar *morale in kulturne odločitve*."¹⁵

Utemeljena so tudi izvajanja Brzezinskega iz teh papeževih misli: "Moralne smernice morajo torej priti iz človeka ... Protiutež popolnega nadzora ne more biti nemoralna zmeda izven nadzora ... Priznanje negotovosti in kompleksnosti človeškega življenja torej še dodatno poudarja politično potrebo po skupnem moralnem konsenzu v čedalje bolj preoblikovanem in medsebojno povezanim svetu enaindvajsetega stoletja."¹⁶

Omenjena stališča papeža Janeza Pavla II. in Brzezinskega so utemeljena tudi s stališča stroge znanstvene filozofske antropologije, znanstvene etike in aksiologije ter znanstvene politologije. Dejali smo že, da bi bil prehod iz potrošniškega stila v kulturni stil za stomilijonske slehernike razvitih in srednjerazvitih dežel lahak in vesel. Seveda je to mirno, demokratično revolucijo precej bolj zapleteno voditi s strani vlad suverenih držav, ki morajo imeti jasna merila, katere vrednote so za človeka temeljne, katere so iz

¹⁴ "V Bosni (na Kosovu - opomba V. R.) sem bil skupaj z ruskimi padalci, ki so zavzeli letališče v Prištini. Tam nismo bili v partnerskih odnosih z Rusi in zadeva bi se lahko končala zelo narobe. Rusov se ne splača imeti proti sebi" (Delo, 18. okt. 2001, str. 4).

¹⁵ Zbigniew Brzezinski, op. cit., str. 177.

¹⁶ Ibidem.

njih izvedene, kako so človeške prave vrednote med sabo komplementarne, katere so resnične človeške vrednote in katere navidezne, porabniške. Tak celovit vrednostno etični pogled na človeka pa utemeljuje znanstvena filozofska antropologija s teoretično-izkusnim preučevanjem izjemnega bistva človeka. Temeljito filozofsko antropološko-aksiološko-etično raziskovanje me je prepričalo s številnimi dokazi, da je jedro takega znanstvenega pogleda na vrednote doslej najbolj moderno v krščanskih evangelijih¹⁷ in v deklaraciji OZN.

Velika praznina dosedanje družboslovne misli je tudi odsotnost znanstveno filozofskega raziskovanja bistva dosedanje tradicije, v kateri je veliko več skupnega človeškega, kot menijo nekatere najnovejše teorije: ali da je tradicija izvor glavnih fundamentalizmov, ki vodijo človeštvo v spopade do uničenja: ali pa, da je glavni spopad sodobnega človeštva - "spopad civilizacij". Te zgrešene teze nikakor ne morejo biti vodilo skupne svetovne politike prehoda iz potrošniškega v kulturni stil sodobnega človeštva. Prav nasprotno od zgodnjih trditev: v vseh dosedanjih civilizacijah - kitajski, japonski, islamski, zahodni, latinskoameriški, afriški in hindujski - lahko najdemo bogato *skupno humano gradivo* za sodobno svobodo, kulturo in humanost, ki ga mora vsaka civilizacija spojit ustvarjalno s sodobnimi znanstvenimi in tehničnimi pogoji ter s sodobnimi družbenimi in etičnimi izkušnjami.

V zgoraj omenjenem zgrešenem ocenjevanju velikih religij in velikih civilizacij manjka zlasti antropološko-zgodovinski-sociološko-etični pristop: vpraševanje, kakšnim človeško razvojnim potrebam so ustrezale te velike religije in civilizacije? Po nespornih zgodovinskih dejstvih so te civilizacije/religije zgradile večje družbene celote in nujni družbeni red (npr. ob velikih rodovitnih rekah) v velikih družbenih prostorih, kjer je bila prej večja plemenska, etnična razdrobljenost, boji med malimi kraljevinami, družbeni kaos: npr. budizem vnese več miru in reda v prostore Azije, krščanska cerkev uredi Evropo, razrvano s selitvijo narodov in podobno. S takim urejanjem širokih prostorov pa postane še učinkovitejše stalno poljedelstvo, obrti in mala mesta; zato raste proizvodnja, se množi človeštvo in zaradi presežka proizvodov se lahko razvijejo prve znanosti in profesionalne umetnosti, državni aparat in podobno. Velike civilizacije in verstva pa se "urejanje" prostorov v glavnem niso lotila nasilno, ampak s krepitvijo že zatečenih običajnih in zato od ljudi precej prostovoljno priznanih norm in vrednot, ki preprečujejo med ljudmi nepotrebne spopade in krepe sodelovanje. Velike civilizacije/verstva teh vrednot/norm ne utemeljujejo samo v božanstvih (kot se običajno misli), ampak pogosto tudi v *samem človeku*, torej prvobitno antropološko; tako da se v tem že stikajo z moderno zahodno civilizacijo, npr. s Kantovim stališčem, da naj bo človek cilj morale.

Se pravi, velike civilizacije imajo v veliki meri skupno *antropološko-etično jedro* in precej različne zunanje oblike, kot so različne verske ceremonije, različna arhitektura verskih hramov in podobno.

To skupno antropološko-etično jedro vseh civilizacij lahko tukaj dokazujemo samo kratko, ilustrativno. V vseh velikih civilizacijah najdemo npr. iste norme "ne kradi", "ne ubijaj" in "ne laži"; ne samo v krščanstvu, judovstvu, islamu in konfucianstvu, na znanih mestih v kanonih (v bibliji, koranu, konfucijskih spisih), ampak tudi v hinduističnih Upanišadah.¹⁸ Znana norma "ljubi bližnjega kot samega sebe" se ne pojavlja samo v evangelijih, ampak že v stari zavezi¹⁹ ter tudi v konfucijskih spisih²⁰ in

¹⁷ Etika in socializem, Ljubljana, 1985, str. 585-598.

¹⁸ S. Radakrišnan, Indiska filozofija I, Beograd, 1964, str. 153.

¹⁹ III. knjiga Mojzesova, pog. 19, stav. 18.

²⁰ Konfucij, Neomajna sredina, točka 13.

pri Ljun Jü²¹ najdemo podobno: "Modrec ... meri drugega z isto mero kot samega sebe" ali pa "Česar sam ne želiš, ne delaj drugemu". Tu je že povsem razvidna zavestna skupna antropološka osnova teh civilizacijskih etik.

Človek kot temelj morale/etike je v tradicionalnih civilizacijah/verstvih tudi povsem jasno poudarjen: v svetem pismu stare zaveze "Zakaj ta zapoved, ki ti jo jaz danes zapovedujem, ni previsoka zate ... ni v nebesih ... Ampak prav blizu ti je ta beseda v ustih tvojih in v srcu tvojem ...";²² konfucijanstvo pravi "Pravilo delovanja ni daleč od človeka ... je še bližje nam, nam je vrojeno. Modrijan oblikuje človeka kot človeka ... Človečnost je tisto, kar dela človeka človečnega."²³

V večini civilizacij/verstev najdemo že zdavnaj misel, da je etična človečnost v dobrih dejanjih do drugega človeka: ne samo na znanih mestih v evangelijih, ampak tudi Mohamed v eni svojih zadnjih izjav pravi, da so glavna dobra dela, in podobno konfucijanstvo: "Resnična popolnost je vedno dejavna ... Izraža se v delovanjih".²⁴

V vseh civilizacijah/verstvih je prisotna zavest o nujnosti zmanjševanja socialnih nasprotij za stabilnost družbe: ne samo v krščanskih evangelijih, ki vidijo najvišje merilo človeka v dobrih dejanjih do tistih, ki so potlačeni,²⁵ ampak je bila socialna solidarnost (še bolj kot pri praktičnem krščanstvu) dejavno prisotna v islamu (ta civilizacija pozna 28 izrazov za razne oblike solidarnosti); v svetem pismu stare zaveze je zapisana obveza, da se dolгови po določenem času odpuste in zastavljena zemlja vrne; Konfucij uči: "Če vladar želi izvrševati dobra dela, njegovi podložniki radi izvršujejo svoje dolžnosti";²⁶ v zahodni civilizaciji pa ista solidarnost dobi civilno, politično pravno obliko (Solon odpiše dolgove, stari Rim ima ljudske tribune, zahodnoevropska in severnoevropska socialdemokracija in razumno meščanstvo sta uresničila socialno državo).

Zgoraj našteje moralne norme in vrednote (ne ubij, ljubi bližnjega, dobra dejanja do drugih, človečnost) so očitno trajne, veljavne za vse čase, tudi prihodnje, in so prisotne v tradicionalnih civilizacijah in verstvih. Zaradi splošne človečne veljavnosti je seveda ta bogati moralni tradicionalni fond nujno gojiti tudi danes in jutri in ga spojiti z normami, ki jih je razvila moderna doba, npr. odnos med delom in porabo ter profesionalno-poslovne moralne zakonitosti v protestantski etiki. V pretekli tradiciji imamo torej veliko bogatega gradbenega materiala za graditev tistega modernega kulturnega stila življenja, ki naj revolucionarno preraste porabniški stil.

Je pa nujna tudi zelo natančna analiza in *razločevanje* tradicije dosedanjih civilizacij in verstev. V preteklih tisočletjih je namreč prav v vsaki civilizaciji urejenost, stabilnost proizvodnje omogočila nastanek znatnega presežka proizvoda in državne oblasti. Ta presežek in oblast sta omogočila pojav stalnega monopola ozke "elite" nad svojo lastno civilizacijo in boj vseh "elit", da čimveč oropajo od drugih civilizacij. Ta monopol in ta grabežljivi boj morata biti točno označena, ker nista nikoli isto s primarno humano-etično vsebino prav vsake civilizacije/verstva, ampak je ta monopol nasproten humano etičnemu primarnemu bistvu svoje lastne civilizacije/verstva in vseh civilizacij človeštva. Družboslovci, ki ne uvidijo teh kričečih tisočletnih razlik in ki tradicionalnim civilizacijam pripisujejo samo oblastniški boj, so zelo površni!

²¹ Ljun Jü, knjiga XII.

²² V. Mojzesova, pogl. 30, stav. 11-14.

²³ Konfucij, ibidem, točka 13, Veliko učenje, Beograd, 1958.

²⁴ Isto, točka 26.

²⁵ Mt, 25, 34-40; Lk, 6, 20-25; Mr, 10, 29-31; Jan, 2, 14-17.

²⁶ Konfucij, ibidem, str. 30.

5. Celoviti pristop filozofije in družboslovja

Celovit miselni pristop je nujen tudi v političnem boju za prehod iz porabniškega v kulturni stil, saj kulturni stil pomeni (vsaj relativno) usklajevanje glavnih človekovih vrednot.

Celoviti pristop se je v zgodovini že in se še lahko pojavlja v obliki različnih filozofskih smeri. Bil pa je vedno delujoč kot filozofija življenja (antropologija, aksiologija, etika, družbena filozofija), kadar je filozofija prispevala k družbenemu napredku: sedem modrih k atenski demokraciji; aristotelizem h graditvi islamske kulture; aristotelizem, evangelijsko krščanstvo in marksizem h graditvi Evrope; Masarykov realizem h graditvi zelo uspešne Čehoslovaške in Evrope narodov po prvi svetovni vojni; krščanski personalizem, masarykovstvo in humanistični marksizem h graditvi konceptov Osvobodilne fronte slovenskega naroda; krščanski personalizem in masarykovstvo h graditvi skupnih vrednot Organizacije združenih narodov (Splošna deklaracija o človekovih pravicah).

Zgodovinsko izkustvo vse znova dokazuje, da je za družbeni napredek neploden in zavirajoč vsak abstrakcionistični pristop, ne glede: ali iz celovitega človeka iztrga in absolutizira človekovo misel ali nagon-čustvo-željo; ali loči družbeno formo od vsebine ali obrnjen; ali absolutizira človekovo subjektivnost ali objektivnost ali individualnost ali družbenost. Masaryk je zlasti v knjigi *Svetovna revolucija*²⁷ sijajno dokazal; kako je subjektivizem in idealizem nemške klasične filozofije objektivno prispeval k prenehanju državne moči v Nemčiji in Avstriji pred prvo svetovno vojno in zato k njenemu tedanjemu porazu; kako dogmatični "marksistični" zgodovinski materializem ni sposoben analizirati celote naroda in oceniti njegove realne moči; kako so abstraktne-mitične iluzije o vseodrešujoči moči "slovanstva" in ruskega carizma do leta 1918 oteževale uspešno in realno politično analizo in predvidevanje; kako golo formalistično, nevsebinsko pojmovanje demokracije in večstrankarstva lahko olajša diktat politokracije. Pisci frankfurtske šole so pokazali, da je pretirano slavljenje razuma/uma s strani moderne prispevalo k njenemu samoprecenjevanju in zato k porazom. Podobne so analize Schelerja.

"Neoliberalizem", ki je suvereno vladal v zadnjih dveh, treh desetletjih najnovejše globalizacije, je dosti prispeval k njeni zmedi in stranpotem. To je bilo že v prejšnjih delih študije delno analizirano.

Sedaj pa gre le za kratko oceno pristopa, za oceno filozofsko-družboslovne metode "neoliberalizma", njene kvalitete in posledic. Posebej glede tranzicije bivših "socialističnih dežel" v novi sistem je "neoliberalizem" ponujal povsem nezgodovinske, povsem prazne in povsem absolutizirane abstrakcije, formalizme in naturalistični emotivizem-utilizem, zlasti v zvezi s tržiščem, večstrankarstvom in nacionalizmi. Skromna logika neoliberalizma pri uporabi absolutiziranih abstrakcij, formalizma in naturalizma je bila skoraj dobesedno tale: če bodo bivše "socialistične dežele" brez omahovanja, brez ozira na nekajletno trpljenje množic, dosledno uvedle "popolnoma svobodno tržišče" (brez kakršnegakoli socialno tržnega reguliranja), "popolnoma svobodno formalno večstrankarstvo" (brez kakršnihkoli vsebinskih predpostavk glede etične in socialnovrednostne vsebine političnih strank) in popolnoma svobodni razmah nacionalnih gibanj in čustev (brez vsake razlike glede etične, vrednostne vsebine različnih čustev in gibanj), se bodo v bivših "socialističnih deželah" v "popolni" svobodi tržišča in večstrankarstva zlahka

²⁷ T. G. Masaryk, *Světová revoluce*, v Praze, 1925, s. 344-356, 411-424, 212, 593, 570 itd.; *Svetovna revolucija*, Ljubljana, 1936, str. 411-424, 175, 448, 474 itd.

razrešili vsi družbeni problemi; in že po nekaj letih bo na Vzhodu enak porabniški raj kot na Zahodu.

Ker je v vsem drugem ta "logika" neoliberalizma že pregledana, naj malce preciziram omenjeni naturalizem v zvezi z večstrankarstvom in nacionalizmi. Vse človeške želje so po njem "enakovredne", ker so vse "naravne" (naturalizem: kultura in družba sta jih "pritiskala"; sedaj naj se "vse svobodno izrazijo"). Ko pa pristanemo na naturalistično "neoliberalistično" vrednostno izenačevanje vseh želja, ideološko in politično povsem izenačimo nacionalistične želje po podrejanju drugih narodov z bistveno drugačnimi nacionalno patriotskimi in kulturnimi željami po ohranitvi svobode ter uspešnem razvoju lastnega naroda; se odrečemo vsakemu prizadevanju, da imperialistično podrejevalne nacionalne želje preoblikujemo v kultivirano nacionalno prizadevanje.

Po enajstih letih "popolne svobode" nacionalističnih želja na prostoru bivše Jugoslavije so njihove strahotne razdiralne posledice očitne: nacionalistične želje so najbolj škodovalе lastnim narodom, kulturno je ta prostor v marsičem nazadoval vsaj za dva tisoč let (npr. z doslednimi uresničitvami nacionalističnih želja po "etničnem čiščenju" vseh drugih manjšin; tega ni bilo niti za časa starega Rima, ki je poskušal povzeti vsa verstva, niti za časa turškega, sultanskega carstva, niti za časa Avstro-Ogrske niti za časa prve niti za časa druge Jugoslavije!).

Seveda ni "neoliberalizem" glavni krivec za to jugotragedijo. Glavni vzrok so polaščevalne nacionalistične želje in strasti, ki bi se lahko razmahnile, tudi če "neoliberalizma" ne bi bilo (kot so se v prvi svetovni vojni). "Neoliberalizem" je z vplivom v delu javnega mnenja samo preprečeval, da se razvije drugačno mišljenje, drugačna mišljenjska ponudba. Doživel pa je popoln idejni, znanstveni poraz, ker ga je povsem demantirala najnovejša zgodovina globalizacije in še posebno kaos vzhodnoevropske tranzicije in v tisočletjih nevidena katastrofa zahodnega Balkana!

Da ne bi nikogar mučil s svojimi teorijami, lahko zastavim tistim, ki želijo biti liberalci in demokrati v najpopolnejšem smislu, vprašanje, dozorelo v sami človeški zgodovini: ali razumejo svobodo in demokracijo v tisti globini in širini, kot ju vsebuje Splošna deklaracija človekovih pravic Organizacije združenih narodov - ali pa "svobodo" in "demokracijo" razumejo ožje?

Deklaracija človekovih pravic OZN ne razglašā samo svobode lastnikov kapitala in profesionalnih politikov, ampak dovolj precizno določuje realno možno *svobodo človeka* in *človeštva* v naši epohi ("neoliberalizem" sem ves čas pisal v narekovajih, ker le-ta zastopa neomejeno "svobodo" kapitala in politikov: zato je "neoliberalizem" zelo globoko izpod sodobne svobode človeka; zato to ni pristni, humani liberalizem, niti na njem zasnovana demokracija!).

Deklaracije OZN niso pisali "marksisti" (in se zato ni treba bati njihove idejne "zarote"), ampak so pri njenem oblikovanju sodelovali drugi nosilci celovitega pogleda na človeka (zato na srečo niso mogli vsiliti svojih zožitv človeka nobeni filozofski abstrakcionisti) in sicer krščanki personalisti (Maritain, kardinal Ronccali, kasnejši "dobri papež" Janez XXIII.) in masarykovci (sin T. G. Masaryka, Jan Masaryk). Ker so Deklaracijo OZN oblikovali taki kvaliteteni strokovnjaki, kot sta navedena dva krščanska personalista, te človekove pravice niso slučajni novinarski izmislek, ampak temeljit premislek in zelo uspela, zgoščena sinteza najbolj pozitivnega v dosedanji zgodovini človeštva, v dosedanji filozofiji in družboslovju.

Deklaracija OZN o človekovih pravicah stoji načelno na temelju ideala *celovitega, polnega, vsestranskega človeka* (pri čemer "ideala" nikakor ne moremo razumeti tako skrajno naivno, kot ga vse abstrakcionistične filozofije - namreč, da bomo s tem idealom uresničili "popolnega" človeka - ampak se realni ideal vsestranskosti uresničuje vedno samo delno in konkretno; je zelo važna, nujna spodbuda za preboj iz razdrobljenosti

globalizacijskega človeka v večjo kulturno polnost in za koordinacijo glavnih človekovih vrednot v delovanju politike in izobraževanja/vzgoje ter v zavestnem samorazvoju vsakega posameznika).

Navajam nekaj preverljivih in nespornih dokazov, da deklaracija OZN temelji na koncepciji celovitega, vsestranskega človeka in da je sinteza vsega najpozitivnejšega v dosedanji družbeni in filozofsko-družboslovni zgodovini.

Nekaj glavnih stališč deklaracije OZN: svobodni, polni razvoj človeške osebnosti (členi 22., 26. in 29.); vsakdo ima pravico do dela (23. člen), do sodelovanja v javnem upravljanju (21. člen), do ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic (22. člen), do ustrezne življenjske materialne ravni (25. člen), do izobrazbe (26. člen) in ima tudi dolžnost do take skupnosti, ki je pogoj razvoja osebnosti (29. člen).

Iz tega je jasno razvidno, da je tukaj človek pojmovan kot celovito, vsestransko bitje, združujoče v sebi več bistvenih vrednot in potreb kot katerikoli drugo živo bitje: človek je obenem osebnost in socialno bitje; v človeku so povezane duhovne in telesne potrebe; človek je bitje svobode, pravic in dolžnosti (do sebe in drugega); človek je bitje osebne svobode in dolžnosti upravljanja družbe; človek je duhovno, kulturno in ekonomsko bitje (to ni povsem isto kot relacija duhovno-telesno).

V deklaracijah pravic pred 200 leti sploh niso bile omenjene: temeljna vrednota osebnosti (Deklaracija OZN jo poudarja kar trikrat!), niti vrednota dela niti družbene solidarnosti, ki pa so vse jasno izražene v Deklaraciji OZN kot zgoščena *sinteza vrednot* dosedanjih kultur, religij in filozofij.

Vrednota osebnosti je skupno jedro dosedanje napredne filozofije, ki so ga dojele različne filozofije kot bistvo človeka: "spoznaj samega sebe" v antični grški filozofiji; "človeška vest" kot naravni vsečloveški zakon v izvirni krščanski misli (zlasti pri Pavlu); v budizmu; "cogito, ergo sum" pri Descartesu; "avtonomija" posameznika pri Kantu; temeljnost "svobode vsakega posameznika" pri Marxu ter osrednje mesto osebe pri krščanskem personalizmu - te filozofije izražajo isto temeljno misel: radikalno samospoznanje individua je glavni izvor samogradnje temeljne človeške vrednote - polne osebnosti. Ta vrednota je implicitno prisotna tudi v Mohamedovi tezi o prvenstveni vlogi dobrih del in podobni tezi konfucijanstva, saj je izvor dobrih dejanj vedno osebnost!

Vrednota dela in delovanja je kot posebno človeško bistvo izpostavljena implicitno v konfucijanstvu, stari zavezi, islamu, pri Hesiodosu, Talesu in Biasu v antiki, eksplicitno pri Aristotelu in (delno) v evangelijih, pri Kantu (apriori, handle so!, odnos facere-tun v Kritik der Urteilskraft), pri Marxu, Masaryku, v pragmatizmu in v personalizmu.

Vrednota družbene solidarnosti in pravičnosti je izražena kot delno bistvo človeka v stari zavezi, v konfucijanstvu, pri Aristotelu, v večjem delu besedne umetnosti vseh epoh, v prvotnem krščanstvu in sodobnem krščanstvu, zelo v islamu, v vseh variantah socializma, v sodobnih socialdemokratskih in krščanskodemokratskih strankah; po odkritjih sodobnih etnologov in sociologov so bile razne oblike solidarnosti in kooperacije v prvobitnih kulturah veliko bolj pomembne za nastanek izjemnega človeškega bitja kot neusmiljeni naturalistični "boj vsakega proti vsem".

Iz vsega povedanega o deklaraciji OZN o človekovih pravicah izhaja, da je prav ta deklaracija že zagotovljen dovolj precizen miselni in duhovni temelj za vsečloveško demokratično revolucioniranje porabniškega v kulturni stil človeštva, ker ta koncept OZN vsebuje dovolj celovit kompleks vrednot in potreb vsestranske osebe in ker so pravice/vrednote OZN dejansko brez prisile sprejete od vsega človeštva (nobena država, religija in stranka jih ne zavrača!).

Ta koncept človekovih pravic OZN predstavlja že zgrajen tisti "skupni moralni konsenz" sodobnega človeštva, ki naj bi po Brzezinskem človeštvu osvetlil skupno pot preboja iz kletke porabniškega stila in ki naj bi "izvajal svoje smernice iz človeka": prav v človeku, prav antropološko, so že utemeljene človekove pravice OZN.

Bilo bi povsem neutemeljeno domnevati, da moji izrečni dvajsetletni poudarki na centralnem vsečloveškem pomenu deklaracije OZN o človekovih pravicah pomenijo nekakšen ponujen kompromis ideologom "neoliberalizma", nekako takole: odrecimo se vsak svojih nazorov in sprejmimo kot nevtralen kompromis človekove pravice OZN. Nikakor: odkar 50 let poznam to deklaracijo OZN, vem, da se moja izvirna filozofija in ta deklaracija povsem strinjata, ker moja filozofija (antropologija, etika, aksiologija, estetika) izhaja iz originalne analize celovitega delovnega akta kot najmanjše celice celovite človeške osebnosti, iz znanstvene analize splošnih zakonitosti človeške morale in vrednot ter iz zavzemanja za humanizem in za medčloveško solidarnost, ki je, v so- očenju z največjimi nehumanostmi 20. stoletja, prevzelo stotisoče demokratičnih sociali- stov.

Že čisto na začetku 80. let je bilo jasno, tudi mnogim drugim, da se bo po smrti Kardelja in Tita moral spremeniti politični sistem, preveč oprt na monopol partije. Zato se že tedaj, na začetku 80. let, začenja tranzicija Slovenije in druge Jugoslavije v drugačen sistem. Že takrat je bilo moč dojeti, da so lahko edina duhovna osnova za to tranzicijo človekove pravice OZN, ker so le-te sprejemljive tako za napredne katolike, iskrene liberalce kot za humane marksiste in da bi bila tranzicija brez te osnove ne- načelna zmeda, nenačelno prerivanje za oblast in denar. Zato sem v knjigi *Nadaljevanje naše poti*, ki sem jo napisal leta 1980 (izšla leta 1983), poudaril tudi naslednja kate- gorična stališča glede te deklaracije OZN:

"Formalno je nova svetovna filozofija človeka na najbolj splošen način izražena v Splošni deklaraciji človekovih pravic, ki jo je sprejela Generalna skupščina OZN leta 1948 ... Kakšen napredek v sodobni miselnosti predstavlja ta deklaracija, pokaže pri- merjava z Deklaracijo o pravicah človeka in državljana francoske velike revolucije ..."

Potem ko analiziram in prikažem posamične člene deklaracije OZN in jih primer- jam s tistimi pred 200 leti, sklenem:

"Sodobna filozofija človeka (sodobni humanizem) - ki je duhovno vodilo nove, vsebinske demokracije - je torej, kot kaže deklaracija OZN, v sodobnem svetu *idejno že zmagala*. Idejno so se že uveljavile kot mednarodni dokument tiste vrednote, ki so vsem ljudem najbolj potrebne ... Če nas te vrednote povezujejo na vseh celinah, lahko kljub razlikam, vsem stranpotem in posebnostim delujemo v enotni zgodovinski smeri, v smeri skupnih vrednot in ciljev ... največja možna filozofska, svetovnonazorska in verska različnost v OZN in v neuvrščnem gibanju ni niti najmanjša ovira za priznanje skupnih človeških vrednot".²⁸

Na žalost niti najnovejša globalizacija niti tranzicija druge Jugoslavije v drugačen sistem nista niti najmanj poskusili uresničevati človekove pravice OZN; zato kaos in ponekje celo zgodovinske tragedije! Vendar je tudi tu izhod povsem jasen in to bo izhod še vse 21. stoletje iz podobnih katastrof: človekove pravice OZN!

Ali je ob vsem povedanem kaj čudno, da človekove pravice OZN še niso našle svojih zgodovinskih pravic v slovenski šolski etiki!²⁹ Niti najmanj.

²⁸ Nadaljevanje naše poti, Ljubljana, 1983, str. 56-62.

²⁹ Referat dr. Milana Divjaka za simpozij o globalizaciji.

Ker pa lahko tridesetletni etični nihilizem uradnih strankarskih ideologov prispeva k slovenskemu moralnemu, političnemu in družbenemu razkroju, je bila utemeljeno nedavno uradno izražena potreba po etiki v politiki in družbi.³⁰

Bibliografija

- Agenda 2000, Izziv razširitve, Evropska komisija, Slovene.
- Anthropos, Spiritual Culture and International Relations, International Issue, Ljubljana, 1994/XXVI.
- Anthropos, Etika in morala ter sodobna družba, Ljubljana, 1996, št. 5-6, str. 5-109.
- Anthropos, Intelktualci in sedanjost/preteklost, Ljubljana, 1997, št. 1-3, str. 7-214.
- Anthropos, Skupne vrednote Evrope in Slovenije, Ljubljana, 1999, št. 4-6, str. 119-376.
- Aristoteles, Die Nikomachische Ethik, Zürich, 1951, izdaja Olof Gion.
- Aristoteles, Ethica Nichomachea, 1942, izdaja I. Bywater.
- Aristoteles, Nikomahova etika, Ljubljana, 1964, Cankarjeva založba.
- Brzeziński, Zbigniew, Izven nadzora, Globalno vrenje na pragu 21. stoletja, Ljubljana, 1995.
- Ethier, Wilfred, Modern International Economics, 1995, New York, London.
- Etika in morala v sodobni družbi, zbornik, uredil Vojan Rus, Ljubljana 1997, 380 strani.
- Fromm, Erich, The Sane Society, New York, Toronto, 1956.
- Fromm, Erich, Zdravo društvo, Zagreb, 1986, 228 strani.
- Fromm, Erich, Imati ili biti?, Zagreb, 1986, 221 strani.
- Fromm, Erich, Čovjek za sebe, Zagreb, 1986, 228 strani.
- Gardeles, Nathan, Editor, The Changing Global Order, 1997, Padstow, 289 p.
- Ivan Pavao, Veritatis Splendor, Zagreb, 1993, izdaja Globus.
- Iz stare kitajske filozofije, poslovenil in opombe napisal Mirko Hribar, Ljubljana, 1962, SM.
- Konfučije, Veliko učenje, Nepokolebljiva sredina, Beograd, 1958.
- Kung-fu-tse, Worte der Weisheit, priredil dr. Hajmo Kremsmeyer.
- Leonard, Peter, Postmodern Welfare, London, New Delhi, 1997.
- Leben und Meinungen der sieben Weisen, izdaja Bruno Snel, München, 1938.
- Martin, Hans-Peter/Schumann, Harald, Pasti globalizacije, Ljubljana, 1997, 250 strani.
- Masaryk, T. G., Nová Evropa, Doplněk, Brno, 1994.
- Masaryk, T. G., Světova revoluce, Čin a orbis, v Praze, 1925.
- Masaryk, T. G., Svetovna revolucija, Ljubljana, 1936.
- Naisbitt, John, Global Paradox, London, 1994.
- Opat, Jaroslav, Masarykuvo evropanství jako pojem a politický program, Masarykův sborník, Praga, 1993.
- Radakrišnan, S., Indiska filozofija, I, Beograd, 1964.
- Rosenau, James, The Study of Global Interdependence, London, New York, 1980.
- Rus, Vojan, La réalité des bases chrétiennes de l'Europe nouvelle, Anthropos, International Issue, str. 218-233.
- Rus, Vojan, Žive vrednote antifašizma, Ljubljana, 1995.
- Rus, Vojan, Etika in socializem, Ljubljana, 1976, izdaja Mladinska knjiga.
- Rus, Vojan, Filozofska antropologija, Ljubljana, 1991.
- Rus, Vojan, Philosophische anthropologie, München, 2000.
- Rus, Vojan, Nadaljevanje naše poti, Ljubljana, 1983.
- Rus, Vojan, Kultura, morala in politika, Maribor, 1968.
- Second Summit of the Council of Europa, The Final Deklaration.
- Svetovno pismo nove zaveze, Ljubljana, 1984, Nadškofijski ordinariat v Ljubljani.
- Sveto pismo starega in novega zakona, London, 1965, The British Foreign Bible Society.
- Šter, Jože, Marksizem in etika, Maribor, 1985.
- Trstenjak, Anton, Človek končno in neskončno bitje, Celje, 1988.
- Vienna Declaration of the Council of Europa.

³⁰ Intervju s predsednikom vlade dr. Janezom Drnovškom, Delo, 6. 10. 2001, str. 4-6.

Zumr, Joseph, T. G. Masaryk a Tabor, Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin, Praha, 1993.